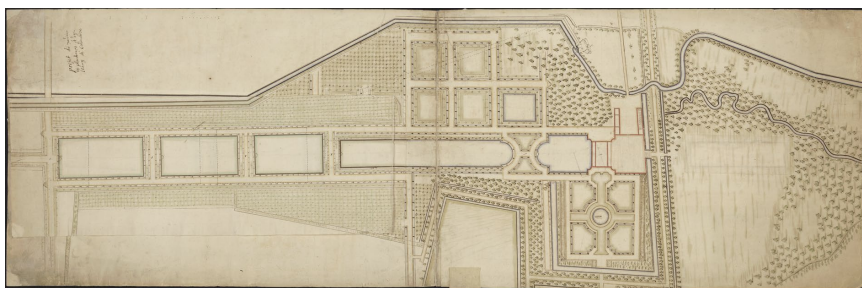

DE TUINAANLEG VAN COLDENHOVE, NIET ALLEEN ONTWORPEN MAAR OOK UITGEVOERD

MAARTEN VELDHUIS EN JAN HOLWERDA

De buurtschap en het voormalige jachthuis/kasteel Coldenhove zijn gelegen op de Oostelijke Veluwezoom, ten westen de huidige D.W. van Vreeswijklaan te Eerbeek, grenzend aan het fabrieksterrein van de papierfabriek Neenah Coldenhove, ooit de locatie van de Hummense molen.

Afb. 1. Projet du jardin des plantages e du Etang de Coldenhove, ongedateerd [1700-1701], ongesigneerd. NA 4.VTH-1870.

In de tuinhistorische literatuur is Coldenhove bekend van een prachtig niet gedateerd en niet gesigneerd ontwerp in kleur.¹ De meeste tuinhistorische publicaties spreken waarderend over het ontwerp en gaan niet in op de eventuele realisatie, laten deze in het midden of beschouwen het ontwerp als nooit uitgevoerd.² In 2009 deed het archeologisch adviesbureau RAAP een cultuurhistorisch bureauonderzoek met verkennende boringen rond het fabrieksterrein van Neenah Coldenhove. In het uitgebrachte rapport wordt geconstateerd dat hoewel de literatuur anders vermeldt er van uit gegaan mag worden dat 'een belangrijk deel van de tuin wel degelijk is aangelegd'.³ In hetzelfde rapport wordt ook aangegeven dat de vijvers na 1770 spoedig zouden zijn verdwenen. Verder waren de lanen aan weerszijden 'herhaaldelijk herplant en mogelijk verplaatst (lang) na demping van de vijvers'. De afsluiting van

betreffende paragraaf luidt echter 'Gedetailleerd onderzoek hiernaar [de aanleg] is niet verricht.'⁴

Afb. 2. De meer dan 300 jaar oude structuren van de tuinaanleg van Coldenhove tekenen zich af in AHN.

GESCHIEDENIS VAN DE ONTDEKKING

MAARTEN VELDHIJS

In 2006 zag ik de Huiskampspreng, een zijspreng van de Eerbeekse Beek (ter plaatse ook vaak met Coldenhovense Beek aangeduid), voor het eerst. Bij het Waterschap Veluwe, nu Waterschap Vallei en Veluwe geheten, was het collega Arjan Aardoom die mij het terrein met de spreng toonde. Er was sprake van een sprengkop met een bijzondere vorm, als een soort kam. Kleine sprengkopjes van slechts een meter of tien lang vormden hierbij de tanden en de sprengbeek zelf de rug van de kam. De onderdelen van het watersysteem lagen ongeveer twee meter beneden het maaiveld, maar het totale watersysteem bleek in zijn geheel ook in een verlaagde omgeving te liggen. Het oorspronkelijke maaiveld is misschien wel vier meter hoger geweest.

Veel later (2019) werd duidelijk dat we in één van de gegraven vijvers die behoorde bij de tuin van kasteel Coldenhove hadden gestaan. En in die gegraven vijvers, die lopende de achttiende eeuw geen tuin architectonische functie meer hadden, waren de sprengkopjes gegraven. Zo hoefde men destijds nog maar twee in plaats van vier meter grond te verplaatsen. De sprengkopjes van de kam onttrokken extra water aan de bodem en zorgden dat watermolens benedenstrooms een grotere watertoevoer kregen. Op de hoogtijdagen stonden wel negen molens langs de Eerbeekse Beek.

Juist omdat de spreng in voormalige vijvers is gegraven zijn de kopjes maar tien meter lang. Anders had men tot buiten de vijvers moeten graven en veel meer grond moeten verplaatsen. De kamstructuur is overigens uniek voor de Veluwe, enkel een deel van een korte tak van de Ugchelsebeek, ten oosten van de Hoenderloseweg, laat een vergelijkbare structuur zien.

In 2007/2008 volgden plannen om de Eerbeekse Beek op te knappen, om beekherstel uit te voeren. De meeste sprengbeken op de Veluwe waren lopende de twintigste eeuw economisch niet meer interessant, werden niet meer op orde gehouden en verlandden langzaam. Vanaf de jaren 80 van de twintigste eeuw werden deze beken weer hersteld, omwille van hun ecologische maar ook hun cultuurhistorische waarden. Het sprenglandschap van de Veluwe is dan ook wereldwijd uniek in zijn soort. Onderdeel van het herstel van de Eerbeekse Beek was een omleiding om de papierfabriek Coldenhove, tot dan liep de beek in grote rioolbuizen onder de fabriek door. Deze omleiding zou veel grondverzet met zich mee gaan brengen en mogelijk tot aantasting van archeologische en cultuurhistorische waarden leiden. In het kader hiervan deed Bureau RAAP in 2009 bureauonderzoek (en later de archeologische begeleiding van de uitvoering). Dit onderzoek maakte duidelijk dat er ooit een kasteel had gestaan, kasteel Coldenhove, en dat er een ontwerp voor een prachtige tuin met vijvers bestond. De omleiding kwam in 2010 tot stand en werd aangesloten op het oostelijke deel van de Huiskampspreng, die verder stroomafwaarts al op de oorspronkelijke Eerbeekse Beek aansloot. Het westelijke deel van de Huiskampspreng, het deel met de kam, lag buiten het projectgebied en bleef verder buiten beschouwing.

Vervolgens groeide ik door naar nieuwe rollen binnen het waterschap, zoals accountmanager terrein behorende organisaties en adviseur robuust watersysteem. Ook groeide de interesse voor het groene erfgoed van de Veluwe. En vanaf 2018 volgde betrokkenheid vanuit het waterschap bij nieuwe plannen voor de Eerbeekse Beek. In het kader daarvan bekeek ik op een dag in 2019 de AHN van de beek en zag ik ineens ook de laagtes bij het westelijke deel van de Huiskampspreng. Bijna perfect rechthoekig van vorm! Niets natuurlijks. Herinnering aan het RAAP rapport met de tekeningen dook op. En een eerste blik in het rapport bezorgde kippenvel. De locatie, vorm, alles klopte met de tekening van de oorspronkelijke tuin en vijvers. De dag er na volgde terreinbezoek en de structuren van de tuin, direct na 1700 aangelegd, bleken 320 jaar later nog steeds goed herkenbaar.

Na berichtgeving op twitter en LinkedIn volgden veel enthousiaste reacties en startte een gezamenlijke zoektocht naar de historie van deze raadselachtige plek.

Afb. 3. Staand in de drooggevalen Huiskampspreng, de rug van de kam (foto Maarten Veldhuis).

Afb. 4. De zijdelings strekkende sprengkopjes, de tanden van de kam (foto Maarten Veldhuis).

TE KOOP

Van ouds was Coldenhove grondbezit van de hertogen van Gelre. Het was een jachtgebied met een kasteel met een onbekende stichtingsdatum omringd door een gracht die gevoed werd door de Coldenhovense beek. In 1611 kwamen erf en goed Coldenhove in handen van het geslacht Van Boshoff. Vijftig jaar later verkreeg Rudolf van Boshoff toestemming om op de Coldenhovense beek een molen te leggen. De eerste pachter was Jan van Hummen. In vele stukken wordt deze molen dan ook de mr. Hummensmolen of de Hummense molen genoemd.⁵ Aan het eind van de zeventiende eeuw kon de familie Boshoff niet aan hypothecaire verplichtingen voldoen en besloten Hendrick, Rogier en Johanna van Boshoff in 1698 tot het 'vercopen [van] het adele huis coldenhove nieu hof, bouhuis, schuur en berg...'.⁶

IN DE REKENINGE, DE AANKOOP

Het was koning-stadhouder Willem III (1650-1702) die Coldenhove verwierf. Op de Veluwe bezat hij al Het Loo, Hof te Dieren, en jachthuizen in Hoog Soeren, aan het Uddelermeer en op de Rouwenberg bij De Steeg. Toch werd ook nog eens Coldenhove aangekocht, denkbaar omdat naast het verkrijgen van nog een jachthuis de mogelijkheid tot het creëren van een waterrijke tuinaanleg met stromend water werd herkend.

In de *Rekeninge van den Fraterweert & Coldenhove over den Jaer 1701* is een en ander vastgelegd. Allereerst de aankoop zelf: 'Sijn Majesteit heeft doen aankopen het goed Coldenhove in Veluwen zoom onder Brummen gelegen. bestaende in t' oud adellijcke vervallen huijs, schuijr, plantagie, bosch van opgaende boomen houtgewas, mitsgaders twee bouhoven sijnde thiendvrij, een water koren molentje als mede het water van twee pampier molens voor een somma van seeventien duijsent gulden. Volgens copie coopcedulle in dato den 27 septb 1700. Ende sijne Majests approbatie in dato der 18 october 1700 door den rendt [rentmeester] overgelevert op de reecken [rekeningen] der Domeijnen van Dieren over den jare 1700 fol. 95 vers'.^{7 8} Ook kocht Willem III 'bouw en weijlanden aen malkanderen ende in sijne Majt landen gelegen' genaamd 'Jagersweijde', voor 8000 gulden.⁹

HET ONTWERP

Het niet gedateerde, ongesignde ontwerp *Projet du jardin des plantages e du Etang de Coldenhove* laat twee alternatieven voor een nieuwe aanleg zien; onder een flap die opgeklapt kan worden is de alternatieve invulling voor het westelijke deel van Coldenhove vastgelegd.

De noordwestgrens van de aanleg wordt gevormd door de Eerbeekse beek. Stippellijnen op het ontwerp geven het oude tracé van deze sprengbeek weer, omwille van de aanleg moet deze in noordelijke richting worden verlegd. Aan de noordoostzijde staan, met rode lijnen ingetekend, een hoofdgebouw met voorplein en ten noorden hiervan twee bijgebouwen. Vooruitlopend op de geschiedenis zal dit de plek voor een nieuw huis zijn. Een rechthoek in stippellijnen, dat iets gekanteld ten opzichte van en half onder het nieuwe huis staat, zal vermoedelijk op het oude kasteel duiden. Vervolgens ontvouwt zich vanuit het huis gezien in westelijke richting een prachtig perspectief van waterspiegels. Een eerste vijver grenst direct aan het huis. Westelijk hiervan is een langgerekte rechthoekige vijver, een *grand canal*. Ten westen daarvan zijn op het ene ontwerp drie in lengte toenemende vijvers. Op het alternatieve ontwerp is het *grand canal* zelfs nog iets langer en is er westelijk sprake van twee iets bredere vijvers, waarbij de meest westelijke wat langer is. De compositie van vijvers versterkt de perspectiefwerking. Aan de westelijke zijde van iedere vijver staat een waterinlaat ingetekend; de vorm lijkt die van cascades. Dit zou duiden op een licht verval van vijver op vijver. Het alternatieve ontwerp eindigt aan de westzijde met een deels open, deels bomenplein en twee paviljoens met zicht over de wateras richting het huis.

Vanuit de vijver direct tegen het huis stroomt het water via een beek langs drie zijden van een vierkant tuindeel verder. Dit tuindeel is door kruisende paden in vieren verdeeld en heeft een ronde waterkom in het hart. Om de vier perken, langs op de paden, liggen plate-bandes beplant met buxus- of taxuspiramides en aan twee zijden, langs de beek, staat een berceau. Dit deel moet op grond van een latere verpachting de naam Hof van Coldenhove dragen.¹⁰ Paden met plate-bandes met buxus- of taxuspiramides zijn ook gedacht langs de lange zijden van

de vijvers. Met boomrij(en) en bos aan de buitenzijden versterken ze de strakke architectonische en langgerekte opzet. Een vergelijk van de terreindelen aan weerszijden van de wateras maakt ook duidelijk dat het ontwerp rekening had te houden met een bestaande oudere situatie; verder naar buiten toe was er blijkbaar geen mogelijkheid tot een spiegelbeeldige aanleg aan weerszijden van de as. De Eerbeekse beek kon dan nog wel verlegd worden. De invulling voor de Hof van Coldenhoven lijkt echter eerder een invulling binnen oudere grenzen. Grenzen die gevormd worden door het verdere verloop van het vijverwater via het hoekige tracé van de sprengenbeek langs op drie zijden van de Hof. Ook de invulling ten westen hiervan lijkt bepaald door een bestaand perceel. Een pad met bomenbegeleiding en een watergang knikken om dit perceel heen. Het is als het ware een ingesloten perceel, vermoedelijk is het de eerder aangehaalde 'in sijne Majt landen gelegen' Jagersweijde.

De Jong, en voor hem Van der Wijck, geeft aan dat de 'opeenvolging van vijvers doet denken aan de in elkaars verlengde liggende vijvers op Rosendaal, alleen was daar de vorm van de vijvers en hun ligging ten opzichte van het huis in architectonisch opzicht veel minder geslaagd.'¹¹ Ook geeft hij aan dat grote spiegelende watervlakten al lang in de Franse tuinarchitectuur door Le Nôtre werden toegepast. Ook het niet uitgevoerde ontwerp van Desgots voor Het Loo uit 1698, met een grotere langwerpige waterpartij, past in een oriëntatie op Franse voorbeelden met een *grand canal*.¹²

Naast het ontwerp voor Coldenhove bestaat er ook het ongedateerde en ongesignde ontwerp *Nouveau projet du Jardin de dieren* voor Hof te Dieren, een ontwerp met eenzelfde tekenwijze en kleuring.¹³ Meerdere onderzoekers zien beide ontwerpen dan ook van een en dezelfde hand. Van der Wijck noemt hem de 'Meester van Het Loo', de naam Daniël Marot valt ook meermaals. Bierens de Haan schrijft de ontwerpen toe aan Jan van Arnhem van Rosendaal. Dit op grond van Van Arnhem's kennis en ervaring op het terrein van de tuinkunst, zijn relatie met koning-stadhouder Willem III en op grond van het handschrift van de Franstalige bijschriften.¹⁴ Wel zij aangetekend dat de bijschriften geen 'net' onderdeel van de tekening zijn. Het zijn bijna 'haastig', iet

wat slordig, al dan niet later toegevoegde teksten die aangeven waar de respectievelijke ontwerpen betrekking op hebben.

Afb. 5. Het ontwerp voor de tuinaanleg van Coldenhove, met onder een 'flap' een alternatief ontwerp voor de westelijke vijvers (noorden rechts). NA 4.VTH-1870.

IN DE REKENINGE, DE REALISATIE

Een volgende bladzijde in de *Rekeninge van den Fraterweert & Coldenhave over den Jaer 1701* verhaalt over het vervolg na de aankoop: 'Het oud adelijcke Huijs Coldenhave, schuij en korenmolentje sijn afgebroocken, de graften sijn met aerde toegevult en sijn aldaer met grote onkosten vijf vijvers gegraven met hare gemetselde rijoolen en cascades en hoven gemaect als mede enige plantagien van linde en beucke boomen, ende elst binnen, en buijten drie allees van eijcken...'¹⁵ Er was dus sprake van afbraak van het bestaande kasteel; in de literatuur heet het veelal dat het kasteel is afgebrand. En het ontwerp is zeker wat de grote structuren en onderdelen betreft aangelegd.

In de *Rekeninge van den Fraterweert & Coldenhave over den Jaer 1701* duikt met betrekking tot de uitvoering ook een naam op. Te lezen valt: 'Den ingenieur Roubay die de directie van het graven en planten op Coldenhave gehad heeft, en vervolgens verscheijde soorten van bomen heeft doen afkappen alwaer de vijvers souden gemaect worden, heeft op der 4 juny 1701 aldaer verkoft thien parseelen afgekapt hout, soo elssen bercken, willigen als andere...'¹⁶ Deze ingenieur Roubay was mogelijk ingenieur Jacques de Roubay waarvan bekend is dat hij iets later, in de periode 1703-1705, in dienst van het Staatse leger was.¹⁷

HET VERVOLG

In maart 1702 viel koning-stadhouder Willem III van zijn paard tijdens een rit bij Hampton Court en enige dagen later overleed hij. Dit lijkt de verdere ontwikkeling van Coldenhove te hebben stopgezet, een nieuw huis is in ieder geval nooit verrezen. De gronden van Coldenhove werden vervolgens verpacht, met uitzondering van de vijvers en directe omgeving, een perceel ten noorden van de Eerbeekse beek en het bosperceel benedenstrooms de locatie van het afgebroken kasteel. In de *Rekeninge van den Fraterweert & Coldenhave over den Jaer 1707* heet het dat de overige gronden 'naer het afsterven van sijne Majesteitg glor:mem: [zijn] verpacht'.¹⁸ Die verpachting komt ook naar voren op de *Caarte van Koldenhove*. Deze ongedateerde, ongesigioneerde kaart zit los in

een bundeling van verbalen van leden van de Domeinraad uit 1770 en heeft daarmee het jaartal 1770 gekregen.¹⁹ Aan de hand van de namen van de pachters/papiermakers/molenaars op betreffende kaart en die in de rekeningboeken van Coldenhove is getracht tot een passende datering te komen. In de rekeningboeken is sprake van een perceel genaamd de 'Hof van Coldenhove'. Dit is ter herleiden tot nummer 60 op de *Caarte van Koldenhove*, met Maas de Goede als pachter. In het rekeningenboek 1723 staat Maas Hendriks de Goede nog als pachter genoteerd, maar in het rekeningenboek 1724 is het Reijnder Willems.²⁰ Voor 1734 overleed Maas de Goede.²¹ Hiermee lijkt de *Caarte van Koldenhove* uit de periode 1702-1723 te stammen.

Met de stichting van de Bataafse Republiek kwamen vanaf 1795 de geconfisqueerde domeingoederen van het Huis van Oranje en daarmee ook Coldenhove in beheer van de Nationale Domeinen. De sprengenbeek van Coldenhove met het 'hoekige' tracé om de Hof van Coldenhove staat vervolgens op de kadastrale Verzamelplan van de gemeente Hall uit 1819.²² Een nadere detaillering geeft betreffende kaart niet. De Minuutplan is blijkbaar verloren gegaan, want alleen een gereconstrueerde kaart op basis van latere Hulpkaarten is beschikbaar.²³ De bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) maakt duidelijk dat voor 1832 de Hof van Coldenhove en de watermolen met omringende gronden ten noorden van deze Hof in particuliere handen waren (gekomen). De overige gronden vielen toen nog onder de Nationale Domeinen. In 1838 volgde verkoop en kwamen de percelen in handen van opeenvolgende eigenaren uit het koopmangeslacht Brouwer en daarna houthandelaar Kooij.²⁴ Eerst in 1904 kwam het perceel ten noorden van de sprengenbeek en in 1921 dat ten zuiden van de sprengenbeek in handen van de eigenaar van de papiermolen/-fabriek ten noorden van de Hof van Coldenhove.²⁵

Het water uit de vijvers sloot via de hoekige sprengenbeek om de Hof van Coldenhove aan op de Eerbeekse beek. Deze aansluiting lag stroomafwaarts van de papiermolen direct ten noorden van de Hof. Het waren dan ook de papiermolens verder stroomafwaarts die profiteerden van het vijverwater van Coldenhove. De eerstvolgende papiermolen stroomafwaarts werd vanaf 1826

had vanzelfsprekend groot belang bij voldoende watertoevoer. Het is denkbaar dat met hem als pachter van het water (grondeigendom lag als hierboven aangegeven bij anderen) de sprengenbeek en de 27 sprengkopjes in de voormalige vijvers zijn gegraven. De naam Huiskampspreng lijkt hier in ieder geval op te duiden. Ook eerdere pachters van de molen hadden belang bij voldoende watertoevoer, dus beek en kopjes kunnen zeker ook van oudere datum zijn.

RECENT

De omleiding van de Eerbeekse beek betekent dat het water niet langer onder de fabriek doorloopt, maar er omheen. Het beekwater gaat via een nieuwe waterloop vanaf de westzijde van de fabriek richting de Huiskampspreng, stroomt door het hoekige beektracé om de Hof te Coldenhove en vloeit vervolgens verder stroomafwaarts weer in de oorspronkelijke Eerbeekse beek. Het westelijke deel van de Huiskampspreng, met de droog liggende vijvers, sprengenbeek en sprengkopjes, is ten behoeve van de nieuwe aansluiting 'afgedamd'.

Ware de situatie als nu op de AHN over duidelijk is geworden eerder onderkend, dan was een andere omleiding tuin- en cultuurhistorisch veel interessanter geweest. Een omleiding vanaf een punt verder stroomopwaarts op de Eerbeekse beek, met aansluiting op de meest westelijke droog liggende vijver en een vervolg stroomafwaarts via de eeuwenoude wateras is ook een optie. Een invulling met veel vraagstukken, uitdagingen en keuzes, maar hoe bijzonder zou die invulling niet zijn geweest!

NOTEN

¹ Nationaal Archief, Den Haag (NA), toeg.nr 4.VTH *Verzameling Binnenlandse Kaarten Hingman*, inv.nr 1870 *Kaart van den tuin, plantage en vijvers van Koldenhove*.

² M.D. Ozinga, *Daniel Marot. De schepper van den Hollandsche Lodewijk XIV-stijl*, 1938, p. 41. H.W.M. van der Wyck, Het Loo. De geschiedenis van een Koninklijk Domein, *Bulletin van de Koninklijke Oudheidkundige Bond* 75 (1976), p. 186, 199. L. van Everdingen, *Het Loo, de Oranjes en de jacht*, Haarlem, 1984, p. 53. | E.A. de Jong en J.D. Hunt, *De Gouden Eeuw van de Hollandse Tuinkunst / The Anglo-Dutch Garden in the Age of William*

and Mary, *Journal of Garden History* 8 [1988] nr. 2-3, p. 160-161. J.C. Bierens de Haan, *Rosendaal. Groen Hemeltjen op Aerd*, Zutphen, 1994, p. 76, 80.

Alleen Martens van Sevenhoven spreekt in 1952 over de aankoop door 'de Koning-Stadhouder van het adellijke huis Coldenhove bij Eerbeek, waar hij plantages liet aanleggen en vijf vijvers boven elkaar.' Zijn bron vermeldt hij niet. A.H. Martens van Sevenhoven, *Uit de geschiedenis van het Nationale Park Veluwezoom, Bijdragen en Mededelingen Gelre* LII (1952), p. 11.

In de uitgave van de Oudheidkundige Vereniging 'De Marke' komt een en ander ook ter sprake. Een ontwerp is de auteurs bekend, maar geopperd wordt dat het voor Koldenhove bij Oldenbroek is (omdat op de kaart sprake is van Koldenhove, met een 'K' in plaats van een 'C'). Vervolgens wordt in een eigen schets en met woorden het tot stand komen van een tuinaanleg genoemd, worden de latere spreng en sprengkopjes aangeduid en geconstateerd dat van de vijvers niets resteert. W. Blom en C. Brink, *De Eerbeekse beek, De Marke* 17 (1993) april nr, p. 41-85, met name p. 68-69. Eind vorig jaar verscheen *Canon: een geschiedenis van Brummen & Eerbeek. Coldenhove Empe Hall Leuvenheim Rhienderen Broek Cortenoever Oeken Tonden Voorstonden*, Zutphen 2019. Hierin is tekst betreffende Coldenhove van de website van het Nationaal Archief aangehaald, tekst die realisatie van de tuinaanleg aangeeft.

³ L.J. Keunen en N.W. Willemse, *Beekherstel Eerbeekse beek fase 2, gemeente Brummen; een cultuurhistorisch bureauonderzoek met verkennende boringen in het kader van archeologisch vooronderzoek*. RAAP-rapport 2029, Weesp 2009, p. 15.

⁴ Keunen en Willemse, p. 16.

⁵ H. Voorn, *De geschiedenis der Nederlandse Papierindustrie, III: de papiermolens in de provincie Gelderland alsmede in Overijssel en Limburg*, Haarlem 1985, p. 299-302.

⁶ Gelders Archief, Arnhem (GldA), toeg.nr. 0908 *Familie Van Rhemen*, inv.nr. 142 *Lijsten van havezaten en hun bezitters in Gelderland en Overijssel*.

⁷ NA, toeg.nr 1.08.11 *Nassause domeinraad 1581-1811*, inv.nr 3521 1701, fol. 19, 19v.

⁸ Ook de rekeningen van de rentmeester van Dieren zijn bewaard gebleven, helaas ontbreken die uit de periode 1676-1720. NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3495 t/m 3520.

⁹ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3521, fol. 25, 25v.

¹⁰ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3543 1723, fol. 27v en inv.nr 3544 1724, fol. 27v.

¹¹ De Jong en Hunt, 1988, p. 160.

¹² <http://www.cascade1987.nl/claude-desgots-ontwerp-voor-het-loo-en>

<http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=120955&viewType=detailView>

¹³ NA, toeg.nr 4.VTH, inv.nr 1869.1-1869.2 *Kaart van het park van Dieren*.

¹⁴ Bierens de Haan, 1994, p. 76.

¹⁵ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3521, fol. 20, 20v.

¹⁶ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3521, fol. 26, 26v.

¹⁷ *Verklaring van de ingenieur Jacques de Roubay, 1703-1705*, Jacques de Roubay, 1705. Rijksmuseum, Amsterdam, obj.nr RP-D-00-1094. NA, toeg.nr 1.10.109 *Inventaris van het archief van J. van den Bergh [levensjaren 1664-1755], (1658) 1684-1753 (1759)*, inv.nr 2215 *Brieven van Jacques de Roubay, ingenieur. Arras, Brussel, Meldert, Den Haag en Berlijn 1705-1717*.

¹⁸ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3527 1707, fol. 27.

¹⁹ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3157 [*Rapporten wegens Dieren' Verbalen van leden van de Domeinraad wegens hun jaarlijkse inspectiereizen*] 1756-1774.

²⁰ NA, toeg.nr 1.08.11, inv.nr 3543, fol. 27v en inv.nr 3544, fol. 27v.

²¹ Voorn, 1985, p. 296.

²² Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort (RCE), MIN05073VK1.

²³ RCE, MIN05073D01.

²⁴ Kadaster Archiefviewer, Kadastrale Gemeente Hall, Leggerartikel 241, 676, 647, 1181.

²⁵ Kadaster Archiefviewer, Kadastrale Gemeente Hall, Leggerartikel 1204, 1725.

²⁶ Voorn, 1985, p. 297 en <http://members.chello.nl/~j.nikkels/gen/papier/eerbeek.html>.